

lâyât ahl al-Kufr". M. Hiskett (BSOAS, XXIII [1960], s. 558-579) ve Ali Merad (*Islamochristiana*, sy. 6 [Roma 1980], s. 179-209) iki ayrı neşrini gerçekleştirmiştir. 4. *Nûrû'l-elbâb*. İsmail Hamet tarafından Fransızca tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (*Revue Africaine*, XLI/227 [1897], s. 297-317; XLII/228 [1898], s. 58-69). 5. *Ten-bihü'l-i-hvân 'alâ aḥvâli arzî's-Sûdân*. H. Richmond Palmer eseri İngilizce tercümesiyle birlikte neşretmiştir (*Journal of the African Society*, XIII [1913-1914], s. 407-414; XIV [1914-1915], s. 53-59, 185-192). 6. "The Wathîqat ahl al-Sûdân". A. D. H. Bivar tarafından İngilizce tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (*JAfr.H*, II/1-2 [1961], s. 235-243). 7. *Ta'lim al-ikhwân* (nşr. B. G. Martin, *MES*, sy. 4 [1967-1968], s. 50-97). 8. "el-Mesâ'ilü'l-mühimme elletî yah-tâcü ilâ ma'rifetihâ ehlî's-Sûdân" (nşr. Hasan İsâ Abdüzzâhir, *Ḥavliyyetü Külliyyeti's-şer'fa ve'd-dirâseti'l-İslâmiyye*, sy. 3 [1984], s. 171-201; eserlerinin listesi için bk. Özköse, s. 65-73).

BİBLİYOGRAFYA :

S. J. Hogben, *The Muhammadan Emirates of Nigeria*, London 1930, s. 109-114; M. Hiskett, *The Sword of Truth: The Life and Times of the Shehu Usuman Dan Fodio*, New York 1973; M. G. Smith, "The Jihad of Shehu Dan Fodio: Some Problems", *Islam in Tropical Africa* (ed. I. M. Lewis), London 1966, s. 408-424; Ismail A. B. Balogun, *The Life and Works of 'Uthmân Dān Fodio*, Lagos 1975; a.mlf., "The Life and Work of the Mujaddid of West Africa, Uthmān b. Fūdī Popularly Known as Usumanu Dan Fodio", *IS*, XII/4 (1973), s. 271-292; R. W. July, *Histoire des peuples d'Afrique* (trc. J.-L. Balans – F. Constantin), Paris 1977, II, 25-40; Ahmed Muhammed Kani, *Nijerya'da İslâmî Cihad* (trc. Ömer Gündüz), İstanbul 1991, s. 7-151; Kadir Özköse, *Sûfi Davetten Devlete*, İstanbul 2004; N. Tapiro, "Le grand shaykh Peul Uthmān Ibn Fūdī et certaines sources de son Islam doctrinal", *REI*, XXXI/1 (1963), s. 49-88; W. E. N. Kensdale, "Field Notes on the Arabic Literature of the Western Sudan: Shehu Usumanu Dan Fodio", *JRAS* (1965), s. 162-168; Şevkî Atâullah el-Cemel, "'Osmân b. Fūdî ve siyâsetü'l-cihâdî'l-İslâmî elletî ittebe'â-hâ", *el-Bahşü'l-ilmî*, sy. 26, Rabat 1976, s. 41-67; M. Khalid Masud, "Shehu Usuman Dan Fodio's Restatement of the Doctrine of Hıjrah", *IS*, XXV/1 (1986), s. 59-77; Ahmad Tahir, "Shaykh 'Uthmān b. Fūdī (1754-1817): An Analytical and Critical Study of his Social Writings", *IQ*, XLIV/1 (2000), s. 313-333; Thomas Fillitz, "Uthmān dan Fodio et la question du pouvoir en pays Haoussa", *Revue des mondes et de la Méditerranée*, sy. 91-94, Aix-en-Provence 2000, s. 209-220; 'Umar al-Nagar, "The Asānid of Shehu Dan Fodio: How Far are they a Contribution to his Biography?", *Sudanica Africa: A Journal of Historical Sources*, sy. 13, Bergen 2002, s. 101-110; D. M. Last, "'Uthmān b. Fūdī", *EI*² (Ing.), X, 949-951.



AHMET KAVAS

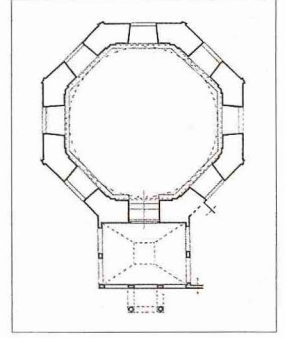
OSMAN GAZİ TÜRBESİ

Bursa'da

XIX. yüzyılda yenilenen türbe.

Bursa'nın Türkler tarafından fethedilmesinin çok kolay olmadığı, şehrin doğusuna ve batısına "havale" denilen birer küçük kale inşa edildiği ve bu yapılar vasıtasıyla şehrin yirmi-yirmi beş yıl kuşatma altında tutulduğu bilinmektedir. Bu kuşatma devam ederken Osman Gazi'nin zaman zaman şehir surlarının üzerinden Bursa'yı seyretmeye geldiği ve gümüş gibi parlayan manastırın şapelini görünce bu gümüşlü kubbenin altına gömülmeyi vasiyet ettiği kaydedilmektedir. Orhan Bey Bursa'yı fethedince babasının vasiyetini yerine getirerek onu Gümüşlü Kûmbet denilen binanın içine defnetmiştir. Burada bulunan manastır kompleksinden bir kısmının Orhan Medresesi, bir kısmının fetih camisi sıfatıyla Orhan Camii'ne dönüştürüldüğü (depremde yıkıldıktan sonra kitâbesi Şehâdet Camii'nin doğu duvarına konulmuştur), yuvarlak planlı şapelin içine de Osman Bey'in defnedildiği bilinmektedir. Selçuklu Sultanı Alâeddin'in Osman Bey'e bağımsızlık alâmeti olarak gönderdiği davul, tesbih, tuğ ve sancak da bu türbede muhafaza edildiğinden halk arasında kullanılan Davullu Manastır ismi, bilhas-sa yabancı yazarlar tarafından yanlış anlaşarak Dâvud Manastırı şeklinde ifade edilmiştir. Bir diğer yanlış da yuvarlak planlı bütün yapıların Aziz İlyas'a ithaf edilmesi buranın da Aya Eliya Manastırı (Kilisesi) diye adlandırılmasına sebep olmuştur. Ancak son zamanlarda yapılan araştırmalarda Aziz İlyas'tan başkalarına ithaf edilen yuvarlak planlı yapılara da rastlanmıştır.

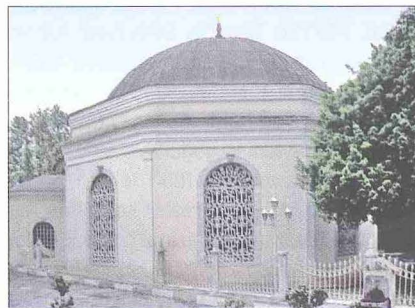
Osman Gazi'nin gömülü olduğu yuvarlak bina 1801'de yanmış ve ardından ta-



Osman Gazi
Türbesi'nin
planı

mir edilmiştir. 1855 depreminde tamamen yıkılmamışsa da çok büyük hasar görmüştür. Sultan Abdülaziz tarafından 1863 yılında yaptırılan bugünkü türbenin biraz daha geniş ölçülerde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yapının Osman Nevres'in söylediği ve Mevlâ Zeki Dede'nin ta'lik yazıyla yazdığı on satırlık kitâbesinin son mısraından yapım tarihi olarak 1280 (1863) çıkmaktadır. Bugünkü bina iki adet çok ince ve uzun sütunçeli, üzerinde Abdülaziz'in tuğrası bulunan bir sundurma, ahşap kemerli dikdörtgen bir giriş holü, holün batısında türbedar odası ve türbe olmak üzere dört bölümden oluşur. Birkaç basamakla inilen türbe giriş tarafı hariç diğer cephelerde yer alan kilit taşı volütlü yuvarlak kemerli, mermer söveli, dökme demir şebekeli pencerelerle aydınlanmaktadır. Türbenin hem gövdesi hem kasnağı hem de kubbesi sekizgendir. Kubbenin her dilimi iki adet gırlant ile süslüdür. İçerideki kalem işleri basittir ve onarımlarda yenilenmiştir. Köşe pilastırları yeşil mermer görünümündedir. Sandukanın barok bitkisel süslemeli kadife örtüsü ve sedef kakma şebekesi birer sanat eseri olup en son 2004 yılında Sedefkâr Zafer Karazeybek tarafından tamir edilmiştir. Pûşidenin baş ucunda sülüs hatla Abdülfettah Efendi'nin gümüş simle işlenmiş yazısı vardır. Pûşidenin kuzey sırtında ve güney sırtında dört kartuş halinde iki Arapça ibare yer almaktadır. Sandukanın üzerinde beyaz kandilli kristal bir avize asılıdır. Türbede on yedi sanduka bulunmaktadır. Osman Gazi, oğlu Alâeddin Bey, Orhan Bey'in eşi Asporça Hatun, Orhan Gazi'nin Asporça'dan doğma oğlu İbrâhim ve I. Murad'ın oğlu Savcı Bey olarak beşinin aidiyeti bilinmekte olup diğerleri hakkında bilgi yoktur.

Çeşitli dönemlerde Osmanlı Devleti'nin ve diğer İslâm ülkelerinin ileri gelenleri tarafından bu türbeye hediyelerin verildiği bilinmektedir, günümüzde bunlardan sadece ikisi mevcuttur. Bunlardan biri Hat-tat Hakkı'nın sülüs yazıyla siyah zemin



Osman Gazi Türbesi – Bursa

üzerine altın yaldızla istiflediği fetih âyetidir. Altında “Mekâtib-i İbtidâiyye Muallimleri Cemiyeti İstanbul 1341 Rebülevvel Cuma ve 27 Teşrînievvel 1338” tarihleri okunmaktadır. Diğer, Bursa Yurdu’nun hediye ettiği kırmızı atlas kumaş üzerine altın simle işlenmiş beş satır halinde, “Bursa Yurdu / Bismillâhırrahmânırrahîm/ Al-lâhümme salli alâ Muhammed / İnnâ fe-tahnâ leke fethan mübînen / Ve câhidû fi sebîlillâh” yazılı tablodur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Battûta, *Seyahatname* (trc. A. Sait Aykut), İstanbul 2000, I, 430; *Aşıkpaşaoğlu Tarihi* (haz. Nihal Atsız), Ankara 1985, s. 38; Ch. Texier, *Küçük Asya: Bithynia* (trc. Raif Kaplanoğlu), İstanbul 1997, s. 187-189; Hasan Tâib, *Hâtıra yâhud Mir’ât-ı Bursa*, Bursa 1323, s. 11-12; A. Memduh Turgut Koyunluoğlu, *İznik ve Bursa Tarihi*, Bursa 1935, s. 141-142; Ayverdi, *Osmanlı Mi’mârîsi I*, s. 108-110; Kazım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, İstanbul 1982, s. 53; Bedri Yalman, *Bursa*, İstanbul 1984, s. 127; Hakkı Önkâl, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara 1992, s. 265-269; İsmail Selimoğlu, “Osman Gazi Türbesi”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kurucusu Osmangazi ve Dönemi: Sempozyum Sonuç Bildirileri*, Bursa 1996, s. 167-173; Yusuf Oğuzoğlu, “Osmanlı Arşivi Kayıtlarına Göre 1855 Bursa Depremi”, *Bursa Yöresi’nin Depremelliği ve Deprem Tarihi* (ed. Nurcan Abacı), Bursa 2001, s. 81-88; Ahmed Tevhid, “İlk Altı Padişahımızın Bursa’da Kâin Türbeleri”, *TOEM*, III/16 (1328), s. 977-981; Semavi Eyice, “Bursa’da Osman ve Orhan Gazi Türbeleri”, *VD*, V (1962), s. 133-154.



DOĞAN YAVAŞ

OSMAN HAMDİ BEY

(1842-1910)

Ressam, müzeci, arkeolog ve yazar.

30 Aralık 1842’de İstanbul’da doğdu. Sadrazam İbrâhim Edhem Paşa’nın oğlu, Halil Edhem (Eldem) ile İsmâil Galib’in ağabeyidir. Çok yönlü bir kişi olarak yetişmesinde ailesinin önemli rolü olmuştur. İlkokula Beşiktaş’ta başladı ve 1856’da Mekteb-i Maârif-i Adliyye’ye kaydoldu. 1857’de hukuk tahsili için Paris’e gönderildi. Bura-



Osman
Hamdi Bey

Osman
Hamdi
Bey’in
Eskihisar’daki
evi
ve atölyesi



da bir yandan hukuk öğrenimine devam ederken bir yandan da Paris Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’nda resim dersleri aldı ve arkeolojiyle ilgilendi. Sanata ve özellikle resme olan ilgisi hukuktan daha ağır basınca zamanının ünlü ressamı olan Jean-Leon Gérôme ve Boulanger’in atölyelerinde çalıştı. 1858’de gittiği Sırbistan ve Viyana’da müzeler ve resim sergileriyle ilgili incelemelerde bulundu. Aynı yıllarda Paris’e eğitim için gönderilen Süleyman Seyyid ve Şeker Ahmed Paşa ile birlikte 1867’de II. Milletlerarası Paris Sergisi’ne katıldı. Bu sergi dolayısıyla bir madalya alan Osman Hamdi’nin ve arkadaşlarının sergide Türk pavyonunda bazı görevler almış olmaları muhtemeldir.

Osman Hamdi Bey, Paris’te bir Fransız kıızıyla evlendi. Bu evliliğten iki kızı oldu ve on yıl sonra eşinden ayrıldı. On iki sene Paris’te kalarak 1869’da İstanbul’a döndü. Bağdat Valisi Midhat Paşa’nın kendisine teklif ettiği Vilâyet Umûr-ı Ecnebiyye müdürlüğü görevini kabul edip Bağdat’a gitti. İki yıl Bağdat’ta kaldı ve resim çalışmalarına devam etti. Bu arada Bağdat’ta bulunan Ahmed Mithat’a Batı kültürü üzerine fikirlerini aktarma fırsatı buldu. 1871’de İstanbul’a dönünce sarayda teşrîfât-ı hâriciyye müdür muavini oldu. 1871-1872’de “İki Karpuz Bir Koltuğa Sığmaz” ve “Cerf Volant” (uçurtma) isimli iki tiyatro oyunu yazdı. 1873’te Viyana’da açılan milletler arası sergiye komiser olarak tayin edildi. Burada yine bir Fransız kıızıyla evlendi ve bu evliliğten üç kız, bir erkek çocuğu oldu. 1875’te Hariciye Umûr-ı Ecnebiyye kâtibi oldu. 1876’da Abdülaziz’in tahttan indirilmesi üzerine bu görevden alındı ve Matbûât-ı Ecnebiyye müdürlüğüne getirildi. 1877’de Beyoğlu Belediyesi Altıncı Dâire müdürlüğüne tayin edildi ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının sonuna kadar bu görevde kaldı. Savaş bitince memuriyetten ayrıldı ve yoğun biçimde resimle uğraşmaya başladı. 1880’de ve 1881’de İstanbul’da açılan iki resim sergisine katıldı. 1877’de Maarif Nezâreti’ne bağlı olarak kurulan müze komisyonunun sekiz üyesinden biri oldu. Müze-i Hümâyun’un mü-

dürü Philipp Anton Dethier’in ölümü üzerine 1881’de müzenin müdürlüğüne getirildi, böylece Türk müzeciliğinde yeni bir dönem başladı.

Müze müdürlüğüyle birlikte kültür ve sanat alanındaki çalışmaları yoğunlaştı. Osmanlı Devleti sınırları içindeki tarihî ve sanat değeri taşıyan bütün eserleri müzecilik anlayışı içinde bir araya getirmeyi hedefleyen Osman Hamdi’nin gayretleriyle otuz yıllık Müze-i Hümâyun, İstanbul Arkeoloji Müzesi’ne dönüştü. Öncelikle Çinili Köşk’ün tamiriyle ilgilendi ve yapının daha önceki onarımlarda üzeri sıva ile örtülmüş olan çinilerini açığa çıkardı. 1882’de yeni bir müze binası inşa etme çabasına girdi. Tasarımını mimar Vallauriy’e yaptırdığı yeni müzenin ilk bölümü 1891’de, ikinci bölümü 1903’te, üçüncü bölümü 1907’de açıldı. Bu dönemde *Usûl-i Mi’mârî-i Osmânî* adlı Türkçe ve Fransızca olarak bir kitap yayımladı. Çinili Köşk’teki onarımdan sonra Sanâyi-i Neffise Mektebi için bina inşa ettirdi. Yurt dışında eğitim görmüş, figür geleneğini bilen yabancı asıllı öğretmenlerden bir öğretim kadrosu oluşturdu, böylece figür bilinçli olarak resme ve heykele sokulmuş oldu. Ayrıca mektepte açtığı oymacılık bölümüyle heykel sanatının eğitimini de başlattı. 1883’te öğretime başlayan Sanâyi-i Neffise Mektebi’nde 1882-1910 yılları arasında müdürlük yapan Osman Hamdi, 1884’te eski eserlerin devlet malı olması ve yurt dışına götürülmemesi esasına dayanan yeni Âsâr-ı Atîka Nizamnâmesi’ni çıkararak uygulamaya koydu. Bu nizamnâme Türkiye’de yürürlükteki tek eski eser yasası olarak 1973’e kadar önemini korudu.

Müze-i Hümâyun müdürü olarak birçok kazı yaptırdı. Bazı kazıları kendisi yöneterek ilk Türk arkeologu olarak da adını duyurdu. Onun müze müdürlüğü zamanında Nemrud dağı, Sayda, Lagina, Tralles (Aydın), Alabanda, Rakka, Boğazköy, Alacahöyük, Akalan, Langaza, Sakçagözü, Sıdamara, Bozüyük, Rodos, Taşoz (Bozcaada), Yortan, Notion, Kade, Gorikos, Tedmür, Mahmudiye (Spara) kazıları yapıldı. H. Schliemann’ın Truva’da gerçekleştirdiği kazı-